

УДК 349.42: 631.6:347.51

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ МЕЛІОРАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

**М.А. ДЕЙНЕГА, кандидат юридичних наук,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

У статті досліджено особливості й розкрито специфіку застосування цивільно-правової відповідальності за правопорушення у сфері меліорації земель сільськогосподарського призначення.

Цивільно-правова відповідальність, майнова відповідальність, договірна відповідальність, меліорація земель сільськогосподарського призначення.

Дослідження юридичної відповідальності за правопорушення у сфері меліорації земель сільськогосподарського призначення є вкрай важливим, оскільки являє собою один із найважливіших правових засобів забезпечення дотримання законодавства у цій сфері. До того ж, на думку деяких вчених-юристів, не може бути завершеного наукового дослідження без дослідження юридичної відповідальності [1, с. 150].

Аналіз наукової літератури свідчить про відсутність єдиного розуміння юридичної відповідальності, у тому числі за правопорушення у сфері меліорації земель. Дослідження вказаної проблематики зустрічається лише у наукових працях Н.М. Новіцької та М.В. Краснової. Н.М. Новіцька юридичну відповідальність за порушення законодавства України у сфері меліорації земель визначала як один із видів юридичної відповідальності, а настає внаслідок того, що той чи інший учасник меліоративних відносин, діючи вільно та маючи можливість обрати правильний, вказаний у законі чи договорі варіант поведінки, здійснює діяння, що є правопорушенням [2, с. 73]. М.В. Краснова опосередковано торкалася цього питання у контексті дослідження юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства (у частині завдання шкоди захисним лісовим насадженням) [3].

Проаналізувавши наведені наукові дослідження, юридичну відповідальність за правопорушення у сфері меліорації земель сільськогосподарського призначення можна визначити як один із найважливіших правових засобів забезпечення дотримання законодавства у цій сфері, вид юридичної відповідальності, що полягає у встановленні для порушника агро меліоративного законодавства України негативних наслідків як майнового, так і

особистісного немайнового характеру, передбачених санкціями правових норм, спрямованого на відновлення порушених прав та нерозривно пов'язаного з негативною реакцією держави на відповідні правопорушення і на суб'єкта, винного у вчиненні такого правопорушення.

Нині у науковому світі існують розбіжності й у питанні щодо видів юридичної відповідальності. Але ж поділ юридичної відповідальності на адміністративну, кримінальну, цивільно-правову, дисциплінарну і матеріальну є аксіоматичним у правовій науці і не потребує доведення. У сфері меліорації земель сільськогосподарського призначення домінуючими також є заходи адміністративної, кримінальної, цивільно-правової, дисциплінарної і матеріальної відповідальності. Одним із найпоширеніших видів юридичної відповідальності за правопорушення у сфері меліорації земель сільськогосподарського призначення є цивільно-правова відповідальність. Дія цивільно-правової відповідальності у цій сфері в цілому підпорядкована загальним закономірностям дії зазначених видів юридичної відповідальності, однак має певні особливості.

Метою статті є дослідження особливостей і розкриття специфіки застосування цивільно-правової відповідальності за правопорушення у сфері меліорації земель сільськогосподарського призначення.

Цивільно-правова відповідальність – це вид юридичної відповідальності, що полягає у настанні передбачених цивільно-правовою нормою негативних майнових наслідків, які завжди є для правопорушника додатковим майновим обтяженням (додатковими майновими витратами або майновими обов'язками) [4, с. 436]. Види і умови цивільно-правової відповідальності передбачені чинним Цивільним кодексом України [5] (далі – ЦК України).

Правопорушення у сфері меліорації земель сільськогосподарського призначення у межах цього виду відповідальності виражаються у формі або заподіяння майнової шкоди під час проведення меліорації земель сільськогосподарського призначення, або невиконання чи неналежного виконання зобов'язання, визначеного домовленістю сторін – замовників і виконавців меліоративних заходів. У зв'язку з цим, за правопорушення у сфері меліорації земель сільськогосподарського призначення доцільно вести мову про настання таких видів цивільно-правової відповідальності, як майнова і договірна.

Сутність майнової відповідальності у сфері меліорації земель сільськогосподарського призначення полягає в обов'язку фізичних або юридичних осіб відшкодувати шкоду, заподіяну ними особистим немайновим правам та/або майну фізичних або юридичних осіб, у розмірах і порядку, визначених законодавством України [6, с. 34]. Обов'язковою умовою настання майнової відповідальності у сфері меліорації земель сільськогосподарського призначення є наявність

складу правопорушення, а саме: 1) наявність шкоди; 2) протиправна поведінка суб'єкта шкоди; 3) причинний зв'язок між шкодою та протиправною поведінкою суб'єкта шкоди; 4) наявність вини.

У загальнотеоретичному розумінні «шкода» – це зменшення або знищення майнової, немайнової чи іншої сфери потерпілого [4, с. 441]. У теорії цивільного права шкода означає одну з необхідних умов цивільно-правової відповідальності, санкція за яку настає у формі відшкодування збитків. Під шкодою тут розуміють зменшення або втрату (загибель) певного особистого чи майнового блага [7, с. 113].

Враховуючи специфіку відносин, що виникають під час проведення меліорації земель сільськогосподарського призначення, шкода у цій сфері найчастіше завдається природним компонентам, серед яких домінуюче місце посідають земельні й лісові ресурси. Це, у свою чергу, зумовлює наявність у структурі шкоди екологічної складової. Дослідженням екологічної шкоди займалися М.М. Бринчук і М.В. Краснова. Під екологічною шкодою М.М. Бринчук розуміє будь-яке погіршення стану навколишнього середовища, яке виникло внаслідок порушення правових екологічних вимог, і пов'язане з ним будь-яке знищення або зменшення охоронюваного законом матеріального та нематеріального блага, включаючи життя і здоров'я людини, майно фізичних і юридичних осіб [8, с. 494–495]. М.В. Краснова визначає екологічну шкоду як погіршення стану навколишнього природного середовища, природних ресурсів і комплексів, інших природних об'єктів унаслідок порушення правових екологічних вимог, зменшення або знищення при цьому екологічних майнових чи екологічних немайнових прав і благ, що охороняються нормами екологічного законодавства, включаючи життя і здоров'я людини, майно фізичних і юридичних осіб [6, с. 96].

Відшкодування екологічної шкоди здійснюється у натуральній та вартісній формах за рахунок власних коштів винної особи або коштів страхових організацій. При цьому до натуральних форм відшкодування шкоди відносять заходи щодо: відновлення еквівалента втраченої кількості та якості природного ресурсу; надання рівноцінного природного ресурсу замість утраченого або виведеного із господарського обороту; відновлення природного ресурсу до вихідного стану на момент заподіяння шкоди тощо. Вважається, що при відшкодуванні шкоди у натуральній формі підписуються відповідні угоди і договори, які регламентують порядок, умови, строки і обсяги компенсаційної передачі потерпілій стороні еквівалента, або адекватного відшкодування природного ресурсу, утраченого внаслідок заподіяння шкоди [6, с. 102].

Однак іноді екологічну шкоду взагалі не можна ліквідувати, тому чинне законодавство України передбачає стягнення з правопорушника відповідних грошових сум, що у подальшому мають спрямовуватися на вжиття природоохоронних заходів. За загальним правилом, заподіювач

майнової шкоди, що виникла внаслідок порушення законодавства, зобов'язаний відшкодувати її у повному обсязі [9, с. 91]. При цьому, особливістю майнової відповідальності за правопорушення у сфері меліорації земель сільськогосподарського призначення є застосування при обчисленні шкоди різноманітних методів: витратного, таксового, розрахункового і нормативного.

Витратний спосіб відшкодування шкоди застосовується на основі даних про витрати, необхідні для здійснення заходів щодо відновлення якості природних ресурсів (земель, лісових угідь тощо) у результаті негативного впливу, викликаного діяльністю підприємств, установ, організацій і громадян [6, с. 358] під час проведення меліоративних заходів. Зокрема, шляхом використання витратного методу відшкодовуються збитки власникам землі та землекористувачам внаслідок погіршення якості ґрунтового покриву та інших корисних властивостей сільськогосподарських угідь, приведення сільськогосподарських угідь у непридатний для використання стан тощо.

Відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам внаслідок погіршення якості ґрунтового покриву та інших корисних властивостей сільськогосподарських угідь у процесі здійснення меліорації відбувається у випадках недодержання вимог законодавства про охорону довкілля, вимог щодо охорони земель, а саме: забруднення земель хімічними речовинами – під час проведення хімічної меліорації земель сільськогосподарського призначення; забруднення земель відходами і стічними водами – під час зрошення; пошкодження і знищення родючого шару ґрунту – під час проведення культуртехнічних заходів, а крім того: пошкодження і знищення об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних систем, порушення установленого режиму використання земель, що особливо охороняються, а також способами, які завдають шкоду здоров'ю населення тощо. Відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам внаслідок приведення сільськогосподарських угідь у непридатний для використання стан у процесі здійснення меліорації здійснюється фізичними та юридичними особами, діяльність яких призводить до негативного впливу на стан земель, розташованих у зоні їхнього впливу [6, с. 358]. Захист прав фізичних і юридичних осіб за порушення земельного законодавства України під час проведення меліорації земель сільськогосподарського призначення передбачений п. г ч. 3 ст. 152 Земельного кодексу України [10] (далі – ЗК України) і здійснюється шляхом відшкодування заподіяних збитків. Підстави та порядок відшкодування збитків встановлені ст. ст. 156, 157 ЗК України.

Таксовий метод оцінки шкоди, спричиненої під час проведення меліоративних заходів, є найпоширенішим і базується на застосуванні такс. У науковій літературі вважається, що такси є ознакою майнової відповідальності у галузі охорони навколишнього природного середовища і однією із форм конкретизації положень цивільного законодавства, яке

встановлює загальні підстави юридичної відповідальності за спричинення шкоди [6, с. 368]. Такси за юридичною природою – це специфічні майново-правові санкції, головною функцією яких є компенсація шкоди, заподіяної неправомірним використанням природних об'єктів. Розмір такс залежить від розміру заподіяної шкоди. Однак, на відміну від санкцій майнової відповідальності, яка передбачає насамперед відшкодування шкоди у натурі й лише у разі неможливості цього – грошову компенсацію, такси містять заздалегідь обчислений і зафіксований у твердій грошовій сумі розмір шкоди [9, с. 93]. Такса виступає як умовна одиниця обчислення заподіяної шкоди, як деякий тариф у грошовому вимірі [6, с. 368].

Суми відшкодування, визначені таксою, мають охоплювати: а) прямі збитки, тобто вартість знищеного або пошкодженого природного ресурсу; б) утрачену вигоду, тобто вартість природних ресурсів, які утворилися б у майбутньому, якби цьому не перешкоджало правопорушення; в) невикористані витрати праці й матеріальних засобів, вкладені у природні ресурси, з метою поліпшення їх стану, підвищення продуктивності тощо; г) майбутні витрати, які доведеться зробити з метою відновлення природної рівноваги [11, с. 5].

Цей метод застосовується переважно при визначенні шкоди, заподіяної лісовим ресурсам, у тому числі захисним лісовим насадженням. Розмір такси як одиниці оцінки шкоди визначається з урахуванням екологічної цінності відповідного виду рослинного світу, витрат, понесених на їхнє утримання, і встановлюється за кожний екземпляр [6, с. 372]. Наприклад, майнова шкода, заподіяна у результаті знищення або пошкодження захисних лісових насаджень, обчислюється за таксами, встановленими постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» від 23 липня 2008 р. № 665 [12]. Відповідно до п. 1 зазначеної Постанови підприємства, установи, організації та громадяни несуть цивільно-правову (таксову) відповідальність за шкоду заподіяну лісу за незаконне вирубування та пошкодження дерев і чагарників, знищення або пошкодження лісових культур, природного підросту, самосіву, сіянців, саджанців тощо. Крім того, згідно з п. 2 положення зазначеної Постанови застосовуються також для обчислення шкоди, заподіяної знищенням, пошкодженням чи незаконною рубкою окремих дерев, груп дерев, чагарників на сільськогосподарських угіддях, садибах, присадибних, дачних і садових ділянках, що не належать до лісового фонду.

Таксовий спосіб компенсації шкоди у сучасних умовах залишається важливим засобом охорони природних ресурсів під час проведення меліоративних заходів. Однак слід погодитися з Б.Г. Розовським, що такса має відображати реальну, а не удавану шкоду [13, с. 101–102]. Поряд із тим, незважаючи на прогалини у механізмі правового регулювання застосування таксового методу, законодавець поки ще не збирається відмовлятися від його використання [6, с. 374–375].

В основу відшкодування збитків, заподіяних природним ресурсам у процесі здійснення меліорації земель сільськогосподарського призначення, все частіше пропонується брати розрахунковий метод, здатний визначити реальні збитки. Реальні збитки розуміють тут не у сенсі абсолютної шкоди, яку розрахувати практично неможливо, а у сенсі грошових засобів, необхідних для відновлення утрачених властивостей протиправно зіпсованих, погіршених природних ресурсів або для можливої натуральної компенсації їх, а також самого ресурсу при його знищенні [14, с. 78–79]. У науковій літературі пропонується визнавати доказовим і достовірним розрахунковий метод і при визначенні неoderжаних доходів, наприклад, від пошкодження або знищення захисних лісових насаджень. Зважаючи, що абсолютну шкоду розрахувати неможливо, пропонується вважати, що це не повинно заважати розраховувати шкоду відносну, тобто ту шкоду, яка доступна оцінці у конкретних історичних умовах [13, с. 95].

У зв'язку з цим у законодавстві дуже часто застосовуються різноманітні методики розрахунку шкоди у випадках відшкодування збитків. Такі методики може затверджувати як сам Кабінет Міністрів України, так і спеціально уповноважені на те органи державної виконавчої влади. Кожна з методик конкретизує склади правопорушень, осіб, які їх можуть вчинити, фактори, що призводять до заподіяння шкоди, і зобов'язує відшкодувати збитки у складі реальної (прямої) шкоди та упущеної вигоди.

Так, при порушенні законодавства України у сфері меліорації земель сільськогосподарського призначення може застосовуватися Методика визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства, затверджена наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 27 жовтня 1997 р. №171 [15]. Цією Методикою встановлено порядок розрахунку розмірів відшкодування шкоди суб'єктами господарювання та фізичними особами у процесі проведення меліоративних заходів через забруднення земель сільськогосподарського призначення хімічними речовинами, стічними водами, промисловими, побутовими та іншими відходами. Методика застосовується під час встановлення розмірів шкоди від забруднення земель сільськогосподарського призначення, що сталося внаслідок несанкціонованих (непередбачених проектами) скидів (викидів) речовин, сполук і матеріалів, порушення норм використання пестицидів і агрохімікатів, токсичних речовин, відходів тощо. Згідно з Методикою землі сільськогосподарського призначення вважаються забрудненими, якщо в їхньому складі виявлено негативні кількісні або якісні зміни, що сталися у результаті господарської діяльності чи впливу інших чинників. Факти забруднення земель сільськогосподарського призначення встановлюються уповноваженими особами, які здійснюють державний контроль за додержанням вимог природоохоронного законодавства,

шляхом оформлення актів перевірок, протоколів та інших матеріалів, що підтверджують факт забруднення. Відповідно до Методики основою розрахунків розміру шкоди від забруднення земель сільськогосподарського призначення є нормативна грошова оцінка земельної ділянки, яка зазнала забруднення. Розмірною одиницею для розрахунку величини шкоди береться товща землі у 0,2 м. Витрати для здійснення заходів щодо зниження чи ліквідації забруднення земель сільськогосподарського призначення збільшуються залежно від глибини просочування забруднюючої речовини у співвідношенні 10:3 (тобто при збільшенні глибини у 10 разів відносно товщі землі 0,2 м витрати для ліквідації забруднення збільшуються у три рази).

Отже, слід зазначити, що розрахунковий метод обчислення шкоди вважається найбільш виваженим при визначенні шкоди природним ресурсам. Прийняття спеціальних методик розрахунку шкоди викликано складністю процесу обчислення усіх елементів збитків, неможливістю визначити одразу характер та обсяг усіх наслідків заподіяної шкоди. Водночас, застосування методик для розрахунку розміру заподіяної шкоди на практиці не завжди забезпечує реалізацію принципу повної компенсації шкоди, оскільки вартість робіт з відновлення порушеного стану природних ресурсів може значно перевищити розмір стягнень, що обчислюються за методиками [6, с. 395].

При відшкодуванні майнової шкоди, завданої правопорушеннями у сфері меліорації земель сільськогосподарського призначення, нормативний метод майже не застосовується. У його основі лежить застосування економічних нормативів як самостійних величин (показників) для розрахунку і прийняття відповідних норм, наприклад, щодо використання природних ресурсів, зниження (погіршення) їх якості, плати за викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє середовище, в яких враховуються особливості природних ресурсів чи їх комплексу, склад і властивості викидів і скидів, а також затрати, необхідні для ліквідації чи попередження забруднення, відновлення якості природних ресурсів [16, с. 191].

У системі меліоративних відносин правомірно говорити і про договірну відповідальність. Договірна відповідальність у своїй основі має меліоративний договір і настає у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання за цим договором, у вигляді заміни елементів або зміни предмета договору, неякісного здійснення меліоративних заходів, зриву термінів виконання меліоративних робіт тощо. Відповідальність за такі правопорушення настає на підставі та застосовується у порядку, передбаченому у договорі. Зазвичай тут мають місце заходи впливу на правопорушників у вигляді майнових санкцій, конкретний розмір яких встановлюється домовленістю сторін пропорційно загальній договірній вартості або частині вартості виконаного обсягу меліоративних робіт або за іншими критеріями [228, с. 136].

Щодо меліоративних договорів, то конкретними правопорушеннями їх умов замовником є: несвоєчасне надання документальних матеріалів для проектування і будівництва; затримка у наданні устаткування й матеріалів, у розрахунках за виконані роботи; виробничі втрати, збитки, заподіяні устаткуванню або знищення майна підрядника тощо [17, с. 141]. У таких випадках, відповідно до ст. 851 ЦК України, підрядник має право не розпочинати проведення меліоративних заходів, а вже розпочаті роботи зупинити. А за наявності підстав, передбачених ст. ст. 847, 848 ЦК України (наприклад, надання замовником недоброякісного або непридатного матеріалу), підрядник має право: відмовитися від виконання договору підряду та право на відшкодування збитків. Крім того, за несвоєчасний розрахунок за виконані меліоративні роботи, згідно із Законом України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» від 22 листопада 1996 р. [18], підрядник має право вимагати сплати замовником пені у розмірі, що встановлюється за згодою сторін у договорі. Розмір пені обчислюється від суми простроченого платежу та не може перевищувати подвійної облікової ставки Національного банку України, що діяла у період, за який сплачується пеня.

До порушень таких договорів підрядник відносить: несвоєчасне і неякісне закінчення виконаної роботи; затримки в усуненні дефектів проведених меліоративних робіт, у передачі документації по експлуатації покращених ділянок природних ресурсів або комплексів тощо [17, с. 141]. Згідно зі ст. 852 ЦК України якщо підрядник відступив від умов договору підряду, що погіршило роботу, або допустив інші недоліки у роботі, замовник має право за своїм вибором вимагати безоплатного виправлення цих недоліків у розумний строк або виправити їх за свій рахунок з правом на відшкодування своїх витрат на виправлення недоліків чи відповідного зменшення плати за роботу, якщо інше не встановлено договором. За наявності у роботі істотних відступів від умов договору підряду або інших істотних недоліків замовник має право вимагати розірвання договору та відшкодування збитків. Відповідальність підрядника за неналежну якість роботи передбачена ст. 858 ЦК України. Відповідно до цієї статті, якщо робота виконана підрядником з відступами від умов договору підряду, які погіршили роботу, або з іншими недоліками, які роблять її непридатною для використання відповідно до договору або для звичайного використання роботи такого характеру, замовник має право, якщо інше не встановлено договором або законом, за своїм вибором вимагати від підрядника: 1) безоплатного усунення недоліків у роботі в розумний строк; 2) пропорційного зменшення ціни роботи; 3) відшкодування витрат на усунення недоліків, якщо право замовника усувати їх встановлено договором.

У судовій практиці існує велика кількість судових рішень у господарських справах стосовно невиконання або неналежного виконання зобов'язання за меліоративними договорами. Наприклад, рішення

Господарського суду Запорізької області від 25 квітня 2007 р. у справі № 20/134/07 [19] за позовом Запорізького обласного виробничого управління меліорації і водного господарства (надалі – Позивач) до Товариства з обмеженою відповідальністю «Агропромислова компанія «Солоха» (надалі – Відповідач) про стягнення боргу та пені за невиконання умов договору. Відповідно до Договору, укладеного 3 квітня 2006 р. між Позивачем і Відповідачем, Позивач зобов'язувався здійснювати зрошення земель сільськогосподарського призначення, що належать Відповідачу, а Відповідач – своєчасно та у повному обсязі вносити плату за надані послуги. Однак Відповідачем були порушені умови Договору щодо своєчасності оплати наданих послуг. При вирішенні зазначеної справи судом були застосовані норми Цивільного і Господарського кодексу України щодо обов'язку сторін зобов'язання виконувати його належним чином і у встановлені строки. За результатами розгляду справи позов Запорізького обласного виробничого управління меліорації і водного господарства було задоволено повністю і з Товариства з обмеженою відповідальністю «Агропромислова компанія «Солоха» стягнуто суму боргу та суму пені за невиконання умов договору.

Отже, за правопорушення у сфері меліорації земель сільськогосподарського призначення до винних осіб, у частині відшкодування збитків, заподіяних під час проведення меліоративних заходів, доцільно вести мову про настання таких видів цивільно-правової відповідальності, як майнова і договірна. Однією із обов'язкових умов настання майнової відповідальності у сфері меліорації земель сільськогосподарського призначення є наявність у структурі шкоди екологічної складової. У зв'язку із цим, особливістю майнової відповідальності за правопорушення у сфері меліорації земель сільськогосподарського призначення є застосування при обчисленні шкоди різноманітних методів: витратного, таксового, розрахункового і нормативного. Договірна відповідальність у сфері меліорації земель сільськогосподарського призначення у своїй основі має договір на проведення меліоративних заходів і стосується невиконання або неналежного виконання зобов'язання за договором замовником або виконавцем меліоративних заходів.

Список літератури:

1. Чабаненко М.М. Методи правового регулювання аграрних відносин : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / М.М. Чабаненко. – Х., 2005. – 204 с.
2. Новицкая Н.Н. Понятие мелиорации : проблемы правового регулирования / Н.Н. Новицкая // Аграрное и земельное право. – 2006. – № 4. – С. 70–75.
3. Краснова М.В. Правові засади охорони і використання лісів / М.В. Краснова // Екологічне право України. Академічний курс : підруч. / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – [2-ге вид.]. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – С. 461–500.
4. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [гол. редкол. Ю.С. Шемшученко]. –

К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998. – Т. 6 : «Т–Я». – 768 с.

5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.

6. Краснова М.В. Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти) : [моногр.] / М.В. Краснова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 439 с.

7. Зобов'язальне право : теорія і практика : навч. посіб. / [Дзера О.В., Кузнєцова Н.С., Луць В.В. та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 317 с.

8. Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды) : учеб. [для высших юридических учебных заведений] / М.М. Бринчук. – М. : Юристь, 1998. – 688 с.

9. Ковтун О.М. Законодавство України про довкілля : посіб. / О.М. Ковтун. – К. : Прецедент, 2005. – 141 с.

10. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3. – Ст. 27.

11. Завгородня В.Л. Майнова відповідальність за порушення лісового законодавства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В.Л. Завгородня. – К., 2003. – 18 с.

12. Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу : постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 р. № 665 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 56. – Ст. 1868.

13. Розовский Б.Г. Правовое стимулирование рационального природопользования / Б.Г. Розовский. – К. : Наукова думка, 1981. – 238 с.

14. Вовк Ю.А. Советское природоресурсное право и правовая охрана окружающей среды. Общая часть / Ю.А. Вовк. – Х. : Изд-во Харьковского гос. ун-та, 1988. – 160 с.

15. Методика визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 27 жовтня 1997 р. № 171 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 18. – Ст. 109.

16. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [гол. редкол. Ю.С. Шемшученко]. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998. – Т. 4 : «Н–П». – 720 с.

17. Сытник В.А. Правовое регулирование мелиорации в Украине : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / Сытник Виктор Александрович. – К., 1995. – 178 с.

18. Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань : Закон України від 22 листопада 1996 р. № 543/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 5. – Ст. 28.

19. Рішення Господарського суду Запорізької області від 25 квітня 2007 р. по справі № 20/134/07 : Єдиний державний реєстр судових рішень : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/733389>.

В статье исследованы особенности и раскрыта специфика применения гражданско-правовой ответственности за правонарушения в сфере мелиорации земель сельскохозяйственного назначения.

Гражданско-правовая ответственность, имущественная ответственность, договорная ответственность, мелиорация земель сельскохозяйственного назначения.

The article presents the researches of features and specific of applications of the civil responsibility for offence in the field of agricultural land melioration.

Civil responsibility, property responsibility, contractual responsibility, agricultural land melioration.